

ROMAN RUDNICKI
MIROSLAW BICZKOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**AGROTURYSTYKA JAKO FORMA AKTYWIZACJI
POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI
GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE
– STAN, ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE
ORAZ WPLYW ŚRODKÓW *PROW* 2007-2013***

Abstract: Agritourism as a Form of Non-agricultural Business Activity Stimulation in Agricultural Holdings in Poland – Quantitative Approach, Spatial Diversification Analysis and Significance of the *European Agricultural Fund for Rural Development 2007-2013*.

The article deals with the spatial analysis of the number of agritourist farms in Poland (9882 farms in 2014), taking into account the influence of both external, *i.e.* natural and man-made, and internal (according to the Agricultural Census of 2010) factors affecting agriculture, as well as the funds available thanks to the Common Agricultural Policy (CAP). The study has been based on the ratio of agritourist farms which were established owing to the support of the *European Agricultural Fund for Rural Development 2007–2013* to the total number of applications processed within the CAP aid measure of ‘Diversification and development of rural economic activities’; to the total number of agritourist farms; and to the total number of agricultural holdings with non-agricultural business activity. The analysis demonstrated a considerable territorial diversification of agritourism in Poland, which is related both to the areas with favourable conditions and to the development of the tourist function. It also showed an increase in the number of agritourist farms established in the regions which are not characterised by favourable conditions and which have so far remained on the sidelines of the major growth areas of the agritourist function.

Key words: Agritourism, farm non-agricultural activities, Poland, *RDP 2007-2013*, The Common Agricultural Policy.

* Praca wykonana została w ramach projektu badawczego „NCN UMO-2011/03/B/HS4/04952”.

Wprowadzenie

Członkostwo w Unii Europejskiej stanowi dużą szansę rozwoju cywilizacyjnego polskiej wsi. Rozwój ten przejawia się zarówno przez podniesienie poziomu wielu wskaźników społeczno-ekonomicznych, jak i wyrównywanie dysproporcji przestrzennych między nimi. Zagadnienie to wiąże się z realizacją koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, w czym ważną pozycję zajmują gospodarstwa agroturystyczne, w tym ich objęcie szerokim zestawem instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej (WPR); [por. Rudnicki 2010].

Zainteresowanie mieszkańców obszarów wiejskich w kierunku tworzenia dodatkowej działalności gospodarczej spowodowane jest przede wszystkim pogarszającą się sytuacją ekonomiczną gospodarstw rolnych, co zmusza kierowników gospodarstw (lub osoby zamieszkujące razem z użytkownikiem gospodarstwa) do podejmowania dodatkowej działalności nie związanej bezpośrednio z rolnictwem. Spadek dochodów w gospodarstwach rolnych, a tym samym poziomu życia mieszkańców wsi, zrodził potrzebę poszukiwania nowych, alternatywnych źródeł dochodów w celu finansowania potrzeb bytowych (utrzymanie poziomu życia rodziny rolnika) i produkcyjnych (zasilenie kapitałowe gospodarstwa) [Biczkowski 2010].

Jedną z istotniejszych form pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi jest funkcja turystyczna. Do końca lat 80. turystyka w Polsce postrzegana była przez pryzmat swoich funkcji socjalnych. Jej aspekty ekonomiczne nie były praktycznie uwzględniane w realizowanych koncepcjach i kierunkach rozwoju kraju. Zmiany społeczno-gospodarcze i ustrojowe, które nastąpiły na przełomie lat 80./90. umożliwiły szybki rozwój turystyki jako branży gospodarczej. Szczególną formą turystyki wiejskiej jest agroturystyka. Cechą wyróżniającą agroturystykę spośród pozostałych form turystyki alternatywnej jest to, że realizowana jest bezpośrednio w obrębie gospodarstw rolnych [Drzewiecki 1995; Kowalczyk 199; Pałka 2004; Tyran 2003]. Potencjalnym miejscem wypoczynku może być zatem każde funkcjonujące gospodarstwo rolne, jednak największe szanse przyciągnięcia turystów mają gospodarstwa zlokalizowane w obrębie obszarów atrakcyjnych pod względem turystyczno-krajoznawczym. Duża lesistość, zasoby wodne, nagromadzenie zabytków oraz inne atrakcje kulturalne obszaru, w obrębie którego zlokalizowane jest gospodarstwo agroturystyczne, wpływają stymulująco na rozwój działalności agroturystycznej [Gładysz 2004].

Pojęcie *agroturystyki* w literaturze przedmiotu jest rozumiane wieloaspektowo. Czynnikiem decydującym o możliwościach rozwoju agroturystyki są obiekty trwałe, związane z gospodarstwem rolnym oraz walory środowiska geograficznego. Polska ma korzystne warunki przyrodniczo-krajobrazowe do rozwoju agroturystyki. Dotyczy to zwłaszcza rejonów o niskim poziomie uprzemysłowienia i urbanizacji, małym udziale zatrudnienia w zawodach pozarolniczych, o niskim poziomie rolnictwa, dużym bezrobociu, niewysokich dochodach ludności, posiadających jednocześnie wolne za-

soby mieszkaniowe, korzystne walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe, które w dużym stopniu predysponują do świadczenia usług agroturystycznych.

Tak zdefiniowana funkcja agroturystyczna łączy się z koncepcją wielofunkcyjnego rozwoju wsi, która to idea zrodziła się w państwach Unii Europejskiej, wraz z podjęciem w tych krajach przekształceń strukturalnych. Wzrost rangi tej funkcji wynika z konieczności poszukiwania różnorodnych źródeł dochodów ludności wiejskiej w sytuacji, gdy bazowanie na produkcji rolniczej nie zapewnia odpowiedniego poziomu dochodów. Koncepcja wsi wielofunkcyjnej i rozwój działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich stwarza szansę na nowe miejsca pracy poza produkcją rolną. Pozwala na ograniczanie bezrobocia, rozwój procesu uprzemysławiania rolnictwa, urbanizację wsi, czy też zmiany w sferze struktury agrarnej. Jest ona zarazem silnie wpisana w podstawowe cele Wspólnej Polityki Rolnej UE, z której finansowane są działania i programy (m.in. *PROW 2007-2013*), wspierające zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Obecnie realizowana polityka rolna UE, wykracza poza standardowe założenia usprawniające sektor rolny, ukierunkowując je właśnie na szeroko rozumiany wielofunkcyjny rozwój wsi [Kołyśka 2009]. Poszczególne formy turystyki wiejskiej, w tym agroturystyka, są istotnym elementem sprzyjającym wielofunkcyjnemu, jak i zarazem zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich [por. Bański 2003; Kłodziński 1998, 1999; Kołodziejczyk 2004; Pałka 2004]. Tereny wiejskie, zwłaszcza w Polsce, w której istnieje wiele rejonów w większości nieprzeobrażonych działalnością człowieka, są predysponowane do rozwoju proekologicznych form turystyki [m.in. Kaczmarska 2010; Pałka 2009].

Agroturystyka umożliwia turystom współuczestniczenie w życiu gospodarstwa rolnego. Polega to na okresowych wyjazdach ludności miejskiej na wieś w celach wypoczynkowych, poznawczych, zdrowotnych lub rodzinnych oraz zamieszkaniu w domach rolników. Pobyt ten odbywa się na zasadach odpłatnego korzystania z pomieszczeń noclegowych, zapewnienia wyżywienia lub nabywania produktów do jego przygotowania, a także z innych dostępnych produktów, usług i urządzeń występujących w wiejskich gospodarstwach domowych. Relatywnie dużo działań i usług turystycznych prowadzonych jest na zasadach tzw. systemu gospodarczego, polegającego na tym, że podstawowe usługi i działania turystyczne są wykonywane siłami własnymi gospodarstw rolnych. Wynika to między innymi z tego, że agroturystyka jest działalnością dodatkową, uzupełniającą dochody gospodarstw rolnych, w stosunku do działalności podstawowej, jaką jest produkcja rolna [Sznajder, Przezbórska 2006].

Świadczenie usług agroturystycznych może stanowić dodatkowe źródło dochodów dla gospodarstw rolnych, szczególnie w sytuacji, w której część gospodarstw rolnych nie jest w stanie dostosować się do funkcjonowania w warunkach gospodarki wolnorynkowej [Krzymieniewska, Sikora 2003]. Jest to dlatego istotne, że przewaga niewielkich gospodarstw rolnych oraz rozproszona struktura osadnicza, cechy niekorzystne z punktu widzenia restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa, w przypadku działalności agroturystycznej mogą stanowić czynnik stymulujący [Tyran 2003]. Związek

funkcji agroturystycznej z rolnictwem podkreśla także Wiatrak [1995], który wskazuje, że jest to organizowanie pobytu turystów przez rodzinę rolniczą we własnym czynnym produkcyjnie gospodarstwie rolnym. Szczególną rolę funkcja ta odgrywa wśród mało dochodowych niewielkich gospodarstw rolnych [Biczkowski, Brodowski 2007].

Przyspieszenie rozwoju agroturystyki w ramach indywidualnego gospodarstwa rolnego jest procesem pożądanym, ale jednak trudnym do zrealizowania ze względu na niski stopień przedsiębiorczości, relatywnie małą siłę nabywczą społeczeństwa, a zwłaszcza deficyt środków inwestycyjnych [Kołodziejczyk 2004]. Zróżnicowanie źródeł pozyskiwania dochodów w gospodarstwach rolnych spowodowało tym samym uwielofunkcyjnienie dochodów gospodarstw domowych związanych z rolnictwem, na który to proces zwraca uwagę Zegar [2000], lub dywersyfikacji dochodowej gospodarstw rolnych [Wilkin 2003].

W krajach Europy Zachodniej *agroturystyka* zdefiniowana została jako forma turystyki wiejskiej umożliwiająca zarówno turystom, jak i osobom odwiedzającym (pobyt jednodniowy) współuczestniczenie w życiu gospodarstwa rolnego [Davies, Gilbert 1992; Walia]. Oppermann [1996; Niemcy] za kryterium wyróżniające uważa lokalizację (zakwaterowanie) w funkcjonującym w pełnym lub niepełnym zakresie gospodarstwie rolnym, zaś w Holandii przyjmuje się, że są to różne formy turystyki i rekreacji w gospodarstwach rolnych i ogrodniczych [*Ministerie van Landbouw...* 1997].

W literaturze krajowej na agroturystykę patrzy się najczęściej jako na działalność uboczną, uzupełniającą dochody gospodarstw rolnych w stosunku do działalności podstawowej, jaką jest rolnictwo i produkcja rolna. Jest ona pojmowana w kategoriach okresowych wyjazdów ludności miejskiej na wieś w celach wypoczynkowych, poznawczych, zdrowotnych lub rodzinnych oraz jako zamieszkanie w domach rolników za zasadach odpłatnego korzystania z pomieszczeń noclegowych (...) oraz innych dostępnych produktów, usług i urządzeń (...) [Płocica 1998]. Drzewiecki [1995] traktuje agroturystykę jako formę wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, na bazie noclegowej i aktywności rekreacyjnej związanej z gospodarstwem rolnym lub i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. Gannon [1993] z kolei wprowadza pojęcie *agroturystyki*, oznaczające szeroki zakres usług, bazujących na charakterystycznych dla wsi wartościach, które rolnicy i społeczność wiejska prowadzą i sprzedają turystom w celu zaspokojenia ich potrzeb w zakresie rekreacji i spędzenia wolnego czasu. Należy również wspomnieć o definicji stosowanej przez Główny Urząd Statystyczny, który rozpatruje zagadnienie *działalności agroturystycznej* w kategoriach kwatery agroturystycznej, rozumianej jako pokoje mieszkaniowe i budynki gospodarcze (po adaptacji) rolników wykorzystywane na noclegi dla turystów.

W perspektywie finansowej UE 2007-2013, rozwój działalności agroturystycznej był wspierany w ramach Osi 3 *PROW* „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, w ramach której rozwój usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem jest jedną z kilkunastu form działalności pozarolniczej kwalifikowanej do wsparcia finansowego. Tak ukierunkowana absorpcja środków UE ma

wpływać na tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów oraz promocję zatrudnienia poza rolnictwem na obszarach wiejskich. Beneficjentami działania mogli być rolnicy, małżonkowie oraz dzieci i domownicy rolnika, jeśli byli ubezpieczeni w KRUS-ie co najmniej od roku, zaś teren inwestycji stanowiła gmina do 5 tys. mieszkańców. Maksymalna wartość dotacji mogła wynieść 100 tys. zł, przy czym poziom pomocy finansowej wynosił maksymalnie 50% kosztów kwalifikowanych operacji. Pomoc była udzielana z tytułu podjęcia lub rozwoju działalności w zakresie: budowy, przebudowy, remontu lub wyposażania obiektów przeznaczonych na cele agroturystyczne.

W celu oceny wpływu działania 311 *PROW 2007-2013 Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej* na rozwój gospodarstw agroturystycznych, dokonano bilansu liczby gospodarstw agroturystycznych w Polsce (9882 jednostki; stan w grudniu 2014 r.), ujmując sumarycznie liczbę kwater agroturystycznych według danych Instytutu Turystyki SGTiR w 2007 r. (8788 jednostek) oraz utworzonych w ramach działania 311 „Różnicowanie działalności gospodarczej” (1094 jednostki; według danych ARiMR). Autorzy mają świadomość, że tak określona liczba gospodarstw agroturystycznych nie jest kompletna, jednak pozwala na przeprowadzenie analizy przestrzennej tych gospodarstw w Polsce oraz ocenę ich znaczenia jako czynnika wzrostu pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych.

W opracowaniu wykorzystano dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), przyjmując 314 biur powiatowych Agencji jako podstawowe jednostki analizy przestrzennej [por. charakterystyka podziału organizacyjnego ARiMR na oddziały regionalne i biura powiatowe – Rudnicki 2009, s. 6-8]. Podział na ww. biura odniesiono także do wykorzystanych danych Instytutu Turystyki oraz wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 [por. *Bank Danych Lokalnych* GUS].

1. Determinanty zróżnicowania przestrzennego gospodarstw agroturystycznych

W celu pełniejszej oceny otrzymanych układów przestrzennych zagadnienie zróżnicowania terytorialnego gospodarstw agroturystycznych w Polsce odniesiono do oddziaływania uwarunkowań przyrodniczych i pozaprzyrodniczych. W ramach warunków przyrodniczych, wykorzystując wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WjRpp) i przyjmując kryteria dostępu do działania *PROW Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania* (ONW), wydzielono obszary o niekorzystnych (poniżej 52 pkt WjRpp strefa nizinna), średniokorzystnych (52-72 pkt WjRpp – strefa nizinna) i korzystnych (WjRpp powyżej 72, poza płatnościami ONW) warunkach przyrodniczych. W grupie uwarunkowań przyrodniczych uwzględniono także obszary prawnie chronione, odnosząc analizowane zagadnienia do powiatów o niskim (do 20%; 112 powiatów), przeciętnym (20-40%; 101 pow.) oraz wysokim (pow. 40%; 101 pow.) udziale tych obszarów.

W przypadku uwarunkowań pozaprzyrodniczych uwzględniono dwie determinanty:

- historyczną – wydzielono powiaty położone na terenach: (1) dawnego zaboru austriackiego i w granicach Polski w okresie międzywojennym, (2) dawnego zaboru pruskiego i w granicach Polski w okresie międzywojennym, (3) dawnego zaboru rosyjskiego i w granicach Polski w okresie międzywojennym oraz (4) dawnego zaboru pruskiego i na terytorium Niemiec w okresie międzywojennym;
- urbanizacyjną – wydzielono powiaty: (1) słabo zurbanizowane (położone w obrębie podregionów przeważająco wiejskich), (2) przeciętnie zurbanizowane (położone w obrębie podregionów pośrednich) i (3) silnie zurbanizowane (położone w obrębie podregionów przeważająco miejskich; (według podziału Banku Danych Lokalnych GUS; por. tab. 1).

Podjęto również próbę oceny układu przestrzennego gospodarstw agroturystycznych w nawiązaniu do wybranych sześciu cech wewnętrznych rolnictwa (przy czym cechy nr 5 i 6 uwzględniono w analizie jako destymulanty) według PSR 2010, tj.:

1) udział gruntów poza zasiewami w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych (kategorię tę tworzą: lasy i grunty leśne, trwałe użytki zielone, grunty ugorowane i pod wodami oraz pozarolnicze formy użytkowania ziemi) – średnio w kraju 42,3%; w układzie województw od 17% w opolskim do 64,9% w małopolskim;

2) przeciętna powierzchnia ogólna gospodarstwa rolnego – 7,9 ha w kraju; w układzie województw od 3 ha w małopolskim do 23,2 ha w zachodniopomorskim;

3) udział kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem średnim i wyższym w ogólnej liczbie kierowników gospodarstw prowadzących działalność rolniczą – średnio w kraju 41,8%; w układzie województw od 36,6% w małopolskim do 49-50% w dolnośląskim i zachodniopomorskim;

4) udział pracujących w gospodarstwach rolnych do 1060 godz. rocznie (1/2 etatu) w ogólnej liczbie osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych – średnio w kraju 63,1% w układzie województw od 50,6% w kujawsko-pomorskim do 75-76% w podkarpackim i śląskim;

5) zużycie nawozów mineralnych w kilogramach czystego składnika NPK w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych – średnio w kraju 115 kg; w układzie województw od 56 kg w małopolskim do 182 kg w opolskim;

6) obsada zwierząt gospodarskich w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych – średnio w kraju 68 szt.; w układzie województw od 328 szt. w dolnośląskim do 114 szt. w wielkopolskim.

Powyżej scharakteryzowane cechy wyznaczają uwarunkowania rozwoju działalności agroturystycznej. W zaproponowanym ujęciu gospodarstwo rolne powinno charakteryzować się odpowiednim potencjałem zasobów ziemi, jednak cechujących się dużą rangą gruntów nie stanowiących zasiewów. Ekstensywny charakter wyznaczają także niskie zużycie nawożenia mineralnego i niewielka obsada zwierząt hodowlanych. Założono także, że podjęciu działalności agroturystycznej sprzyjają korzystne

Tabela 1

Liczba jednostek powiatowych według przyjętych determinantów rozwoju działalności agroturystycznej

Wyszczególnienie	Liczba powiatów	Uwarunkowania przyrodnicze						Uwarunkowania pozaprzrodnicze						Cechy wewnętrzne rolnictwa – poziom wskaźnika preferencji agroturystycznych				
		poziom wskaźnika jakości rolniczej przestizeni produkcyjnej***			udział obszarów prawnie chronionych			położenie w granicach jednostek historyczno-politycznych (okres zaborów/okres międzywojenny)*			położenie w granicach typu podregionu według podziału funkcjonalnego Eurostat /GUS **			N	Ś	W		
		N	Ś	W	N	Ś	W	Au/PL	Pr/PL	Ros./PL	Pr/N	PW	P				PM	
Polka	314	25	204	85	105	103	100	100	40	54	124	96	172	112	30	76	117	121
Dolnośląskie	26	-	13	13	6	2	2	-	-	-	-	26	-	25	1	1	12	13
Kujawsko-Pomorskie	19	-	11	8	7	8	5	-	13	6	-	-	17	-	2	15	4	-
Lubelskie	20	-	9	11	10	7	3	-	-	20	-	-	16	4	-	1	12	7
Lubuskie	12	-	12	-	-	8	4	-	-	-	-	12	-	12	-	-	2	10
Łódzkie	21	1	18	2	10	9	2	-	-	21	-	-	17	-	4	7	14	-
Małopolskie	19	4	6	9	6	4	9	16	-	3	-	-	8	5	6	1	5	13
Mazowieckie	37	6	31	-	1	17	12	-	-	37	-	11	11	19	1	9	17	11
Opolskie	11	-	3	8	6	2	3	-	-	-	-	-	16	5	-	6	5	-
Podkarpackie	21	1	12	8	5	5	11	21	-	-	-	-	16	5	-	-	4	17
Podlaskie	14	4	10	-	4	6	4	-	-	14	-	-	12	2	-	4	6	4
Pomorskie	16	3	8	5	3	6	7	-	7	-	-	9	6	10	-	2	10	4
Śląskie	17	1	12	4	8	7	2	3	7	5	2	-	-	6	11	4	6	7
Świętokrzyskie	13	2	5	6	3	1	9	-	-	13	-	-	8	5	-	3	6	4
Warmińsko-Mazurskie	19	-	15	4	1	5	13	-	2	-	17	12	7	-	-	3	2	14
Wielkopolskie	31	3	24	4	12	9	10	-	25	5	1	26	6	-	5	20	10	1
Zachodniopomorskie	18	-	15	3	11	3	4	-	-	-	18	6	12	-	-	-	2	16

Źródło: Opracowanie własne.

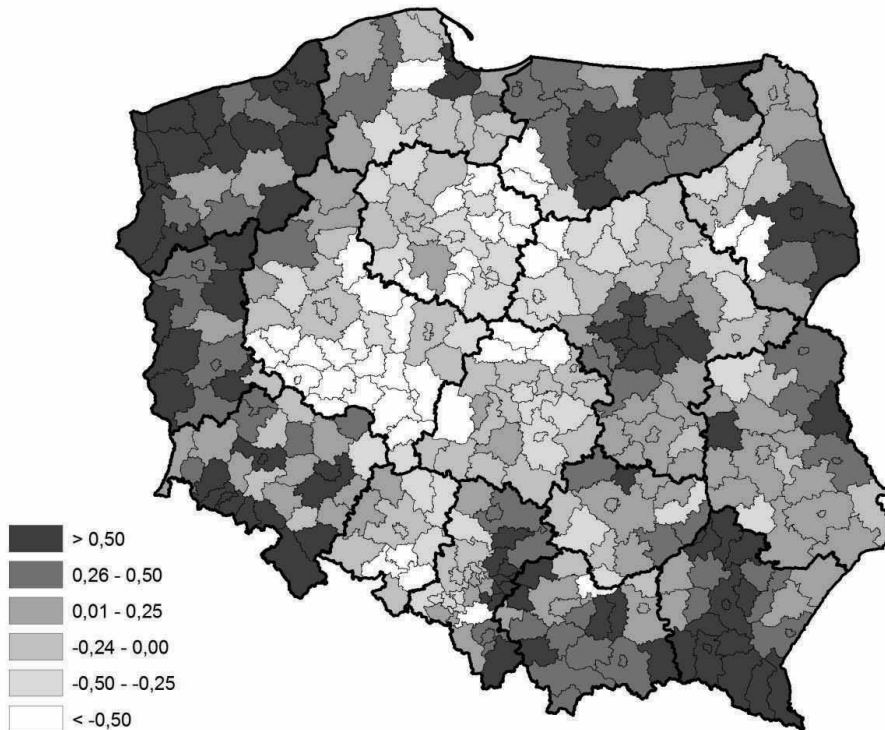
* Au/PL – obszary dawnego zaboru austriackiego i należące do Polski w okresie międzywojennym; Pr/PL – obszary dawnego zaboru pruskiego i należące do Polski w okresie międzywojennym; Ros./PL – obszary dawnego zaboru rosyjskiego i należące do Polski w okresie międzywojennym; Pr/N – obszary dawnego zaboru pruskiego i należące do Niemiec w okresie międzywojennym;

** PW – podregiony przeważająco wiejskie; P – podregiony pośrednie; PW – podregiony przeważająco miejskie *** poziom zjawiska: N – niski, Ś – średni, W – wysoki.

parametry wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych oraz występowanie rezerw w zasobach pracy w rolnictwie.

Przestawione cechy wewnętrzne rolnictwa poddano procedurze standaryzacji i ujęto w formie wskaźnika syntetycznego – średniej wartości znormalizowanej [Racine, Raymond 1977]. Wskaźnik ten charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym – zarówno regionalnym (od -0,438 w woj. kujawsko-pomorskim i -0,538 w woj. wielkopolskim do 0,5-0,68 w lubuskim, podkarpackim i zachodniopomorskim; por. ryc. 1), jak i przede wszystkim powiatowym (od -1,298 w powiecie gostyńskim do 1,258 w powiatach bieszczadzkim i jeleniogórskim; por. ryc.1). Tak ukierunkowana analiza umożliwiła wydzielenie rejonów szczególnie predysponowanych do rozwoju działalności agroturystycznej, w tym przede wszystkim:

- zachodni (głównie powiaty z woj. zachodniopomorskiego, lubuskiego i dolnośląskiego),
- północno-wschodni (wybrane powiaty z woj. warmińsko-mazurskiego oraz podlaskiego),
- południowo-wschodni (wybrane powiaty z woj. małopolskiego i podkarpackiego).

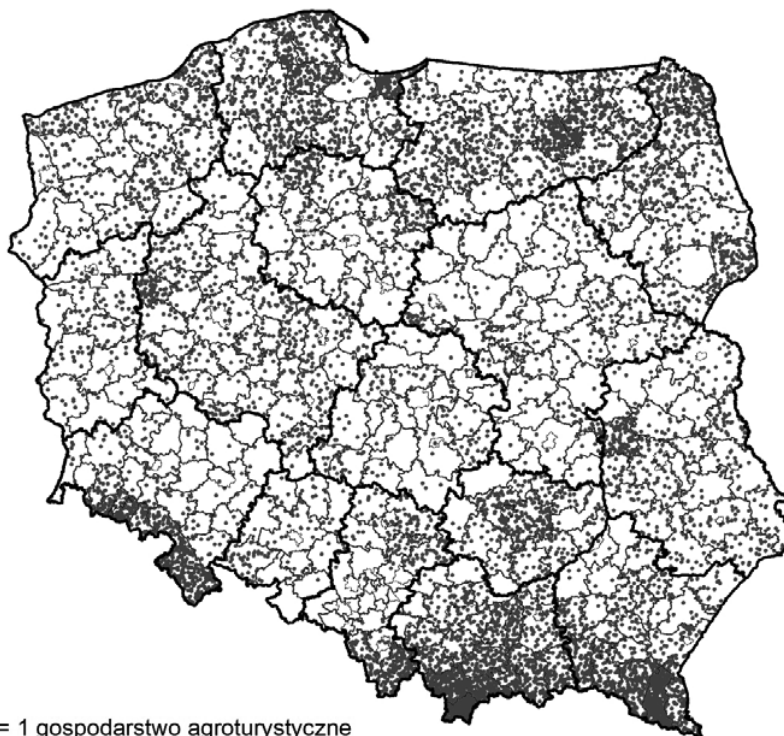

Ryc. 1. Cechy wewnętrzne rolnictwa predysponujące rozwój działalności agroturystycznej – wskaźnik syntetyczny (średnia znormalizowana)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych PSR 2010.

2. Zróżnicowanie przestrzenne gospodarstw agroturystycznych w Polsce

Za podstawę analizy zróżnicowania terytorialnego gospodarstw agroturystycznych przyjęto 9882 jednostki tego typu (uwzględniono łącznie dane Instytutu Turystyki oraz ARiMR – dot. gosp. agroturystycznych powstałych w ramach *PROW 2007-2013*). Województwami o najlepiej rozwiniętej funkcji agroturystycznej są małopolskie (1668 gospodarstw agroturystycznych; 16,9% ogółu gospodarstw agroturystycznych w Polsce) oraz podkarpackie (1159; 11,7%), na terenie których zlokalizowanych jest łącznie 28,6% ogółu gospodarstw agroturystycznych w Polsce (por. tab. 2 i ryc. 2). Najslabiej funkcja agroturystyczna zaznacza się w woj. opolskim (123), lubuskim (178) i łódzkim (186), które dysponują łącznie poniżej 5% udziałem w skali kraju. Jeszcze większe różnice zauważalne są na poziomie powiatów. Szczególnie mocno działalność agroturystyczna rozwinięta jest w powiatach nowotarskim (395), tatrzańskim (370) i leskim (357), gdzie w każdym działa ponad 300 gospodarstw ukierunkowanych na ten rodzaj działalności. Występuje jednak 9 powiatów (głównie w woj. śląskim i dolnośląskim), w których nie działa ani jedno gospodarstwo agroturystyczne (por. ryc. 2).

Ryc. 2. Rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Instytutu Turystyki oraz ARiMR (ryc. 2-10).

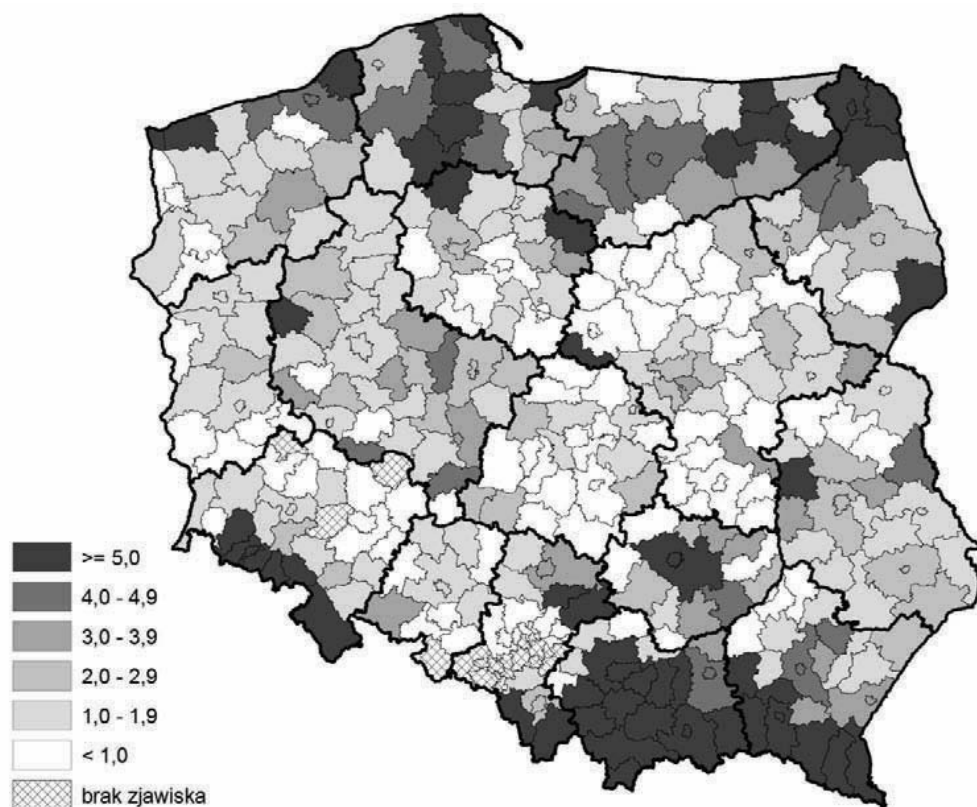
Tabela 2

Gospodarstwa agroturystyczne w Polsce – liczba i wybrane parametry oceny różnicowania przestrzennego

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw agroturystycznych				Wskaznik oceny lokalizacji gospodarstw agroturystycznych		
	ogółem	w % ogółu 100 km ²	w tym w przeliczeniu na			Syntetyczny wskaźnik rozwoju agroturystyki (średnia znormalizowana)	
			100 km ²	1000 gospodarstw rolnych ogółem			100 gospodarstw rolnych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą
Polska – razem	9882	100	3,2	4	2,7	0,00	0
w tym województwa							
Dolnośląskie	621	6,3	3,1	6	3,7	0,11	-0,20
Kujawsko-Pomorskie	359	3,6	2,0	4	2,4	-0,09	0,34
Lubelskie	566	5,7	2,3	2	1,5	-0,19	-0,33
Lubuskie	178	1,8	1,3	4	2,4	-0,13	-0,67
Łódzkie	186	1,9	1,0	1	0,7	-0,34	-0,06
Małopolskie	1668	16,9	11,0	6	3,4	0,53	0,25
Mazowieckie	431	4,4	1,2	2	0,9	-0,30	-0,27
Opolskie	123	1,2	1,3	3	1,4	-0,23	0,10
Podkarpackie	1159	11,7	6,5	4	2,4	0,18	-0,39
Podlaskie	733	7,4	3,6	7	4,2	0,20	0,13
Pomorskie	876	8,9	4,8	15	9,6	0,84	0,81
Śląskie	425	4,3	3,4	3	1,8	-0,09	-0,32
Świętokrzyskie	391	4,0	3,3	3	1,8	-0,10	-0,18
Warmińsko-Mazurskie	965	9,8	4,0	14	8,9	0,75	0,43
Wielkopolskie	666	6,7	2,2	4	2,6	-0,06	0,46
Zachodniopomorskie	535	5,4	2,3	11	5,9	0,37	-0,22
w tym cechy wewnętrzne rolnictwa – determinanty rozwoju agroturystyki							
niekorzystne	1293	13,1	1,9	3	1,9	-0,16	-
przejęte	2867	29,0	2,4	3	1,9	-0,13	-
korzystne	5722	57,9	4,6	6	3,8	0,20	-

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw agroturystycznych					Syntetyczny wskaźnik rozwoju agroturystyki (średnia znormalizowana)	Wskaźnik oceny lokalizacji gospodarstw agroturystycznych	
	ogółem	w % ogółu 100 km ²	w tym w przeliczeniu na					
			100 km ²	1000 gospodarstw rolnych ogółem	100 gospodarstw rolnych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą			
			w tym uwarunkowania przyrodnicze					
Przyrodniczo-rolnicze	N	1930	19,5	7,3	9	5,7	0,57	0,62
Ś	6280	63,5	2,9	5	2,8	0,00	-0,02	
K	1672	16,9	2,4	2	1,5	-0,17	-0,13	
Przyrodniczo-ekologiczne	NE	1542	15,6	1,5	2	1,3	-0,24	-0,13
PE	2873	29,1	2,7	4	2,2	-0,08	-0,14	
WE	5467	55,3	5,2	7	4,4	0,32	0,26	
			w tym uwarunkowania pozaprzyrodnicze					
Historyczne	ZA/P	3060	31,0	9,1	5	3,1	0,39	-0,08
	ZP/P	1290	13,1	2,7	6	3,4	0,06	0,49
	ZR/P	2689	27,2	2,1	2	1,5	-0,19	-0,15
	Zp/N	2843	28,8	2,8	8	4,9	0,24	-0,08
Funkcj.-przestrzen.	W	5829	59,0	3,3	4	2,7	0,01	0,15
	P	3564	36,1	3,2	5	3,0	0,04	-0,27
	M	489	4,9	2,0	2	1,3	-0,21	-0,09

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Instytutu Turystyki oraz ARIMR.

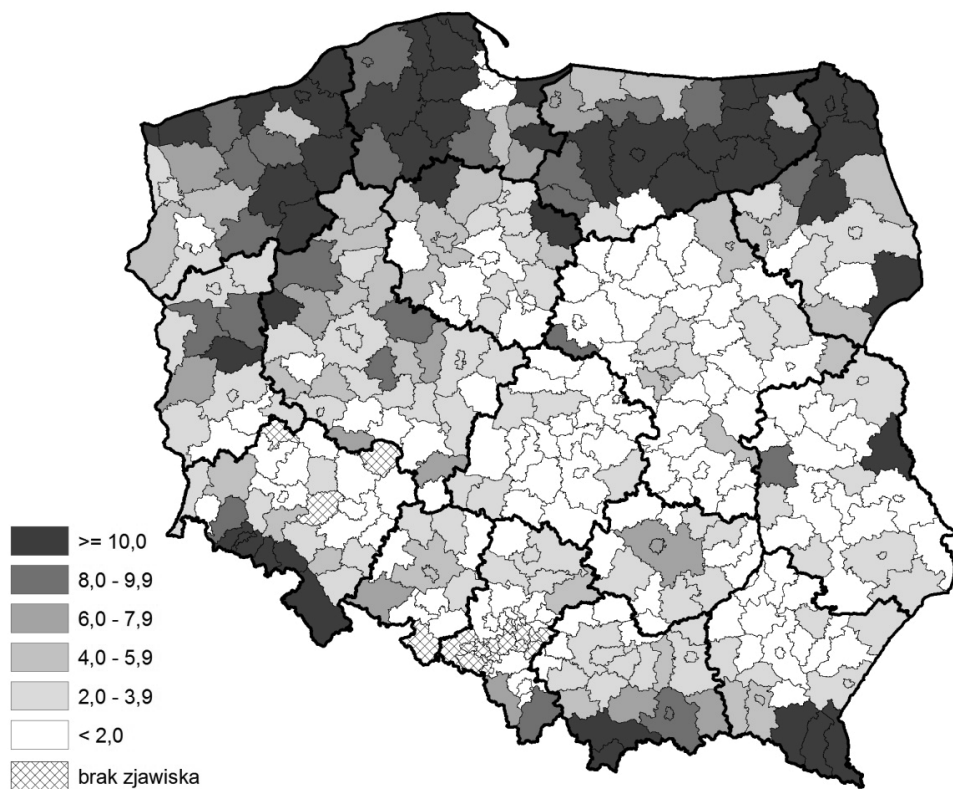
Ryc. 3. Liczba gospodarstw agroturystycznych w przeliczeniu na 100 km²

Średnio w Polsce na 100 km² przypada 3,2 gospodarstwa agroturystycznego. Tak określona gęstość zagospodarowania agroturystycznego charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem przestrzennym, zarówno regionalnym (od 1 gosp. w woj. łódzkim do 11 gosp. w małopolskim), jak i w układzie powiatów (od braku zjawiska w 9 pow. do ponad 25 gosp. w leskim, nowotarskim, tatrzańskim (por. ryc. 3).

Przeciętnie w Polsce na 1000 gospodarstw rolnych tylko 4 prowadzą działalność agroturystyczną (liczba gosp. rol. według PSR 2010 – 2277,6 tys.). Wskaźnik ten charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem terytorialnym – w układzie regionów (od 1 gosp. w łódzkim do 14 w warmińsko-mazurskim i 15 gosp. w pomorskim) oraz powiatów: od 0 w powiatach, gdzie nie występują gosp. agroturystyczne (9 jednostek) do 90 w leskim i 76 w nowodworskim (por. ryc. 4).

W analizie uwzględniono także wskaźnik udziału gospodarstw agroturystycznych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą (według PSR 2010). Jego przeciętna wartość dla kraju wynosiła 2,7% i wahała się od poniżej 1% w woj. łódzkim i mazowieckim do 8-10% w pomorskim

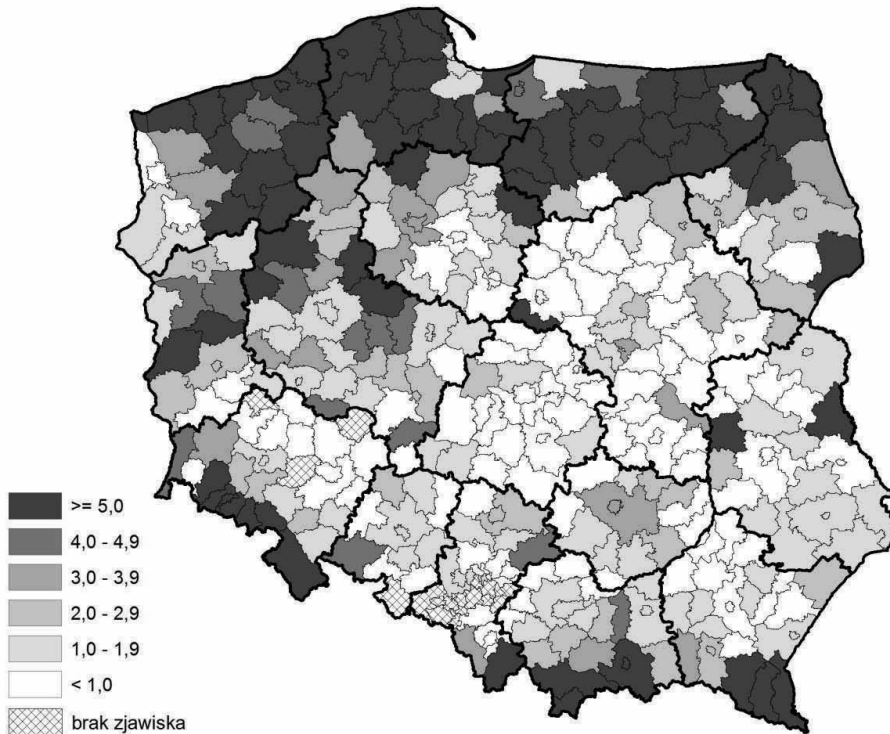
i warmińsko-mazurskim. W układzie powiatów największe preferencje dot. agroturystyki w zakresie pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych odnotowano w pow. nowodworskim (51,4%), a także mrągowskim (34,4%) (por. ryc. 5).

Ryc. 4. Gospodarstwa agroturystyczne na 100 gospodarstw rolnych (liczba gosp. według PSR)

Analiza powyżej scharakteryzowanych wskaźników położenia gospodarstw agroturystycznych z punktu widzenia przyjętych uwarunkowań wykazała istotne oddziaływanie przyjętych determinant, tj.:

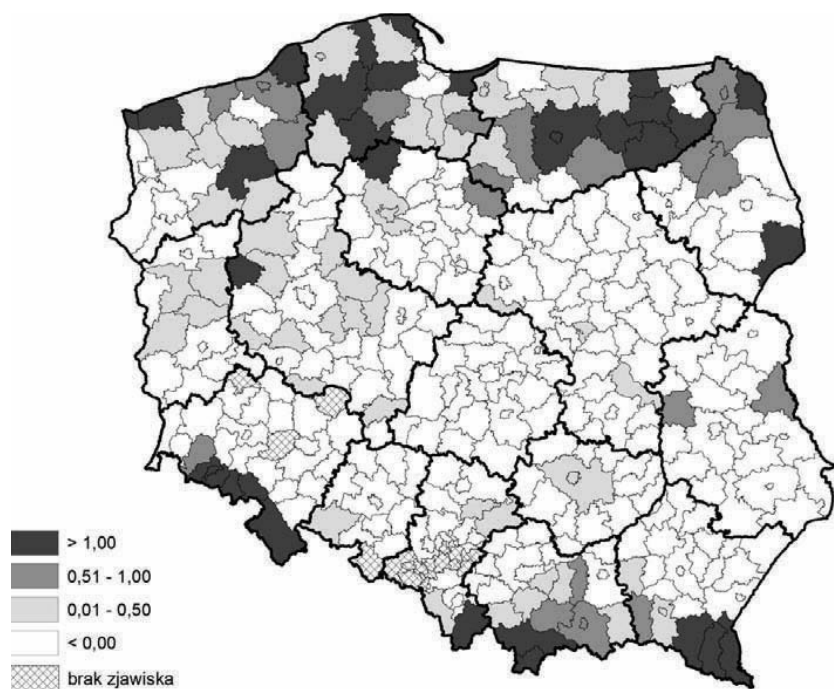
- cech wewnętrznych rolnictwa (57,9% ogółu gosp. agroturystycznych prowadzonych jest na terenach korzystnych z punktu rozwoju tej działalności, zaś jedynie 13,1% na terenach niekorzystnych, co potwierdzają także poszczególne wskaźniki: na terenach korzystnych do rozwoju agroturystyki kształtują się one na poziomie 4,6 gospodarstw agroturystycznych/na 100km², 6/1000 gospodarstw rolnych i 3,8/100 gospodarstw prowadzących pozarolniczą działalność, zaś na terenach niekorzystnych jest to odpowiednio: 1,9/100 km², 3/1000 gospodarstw rolnych i 1,9/100 gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą; por. tab. 2);

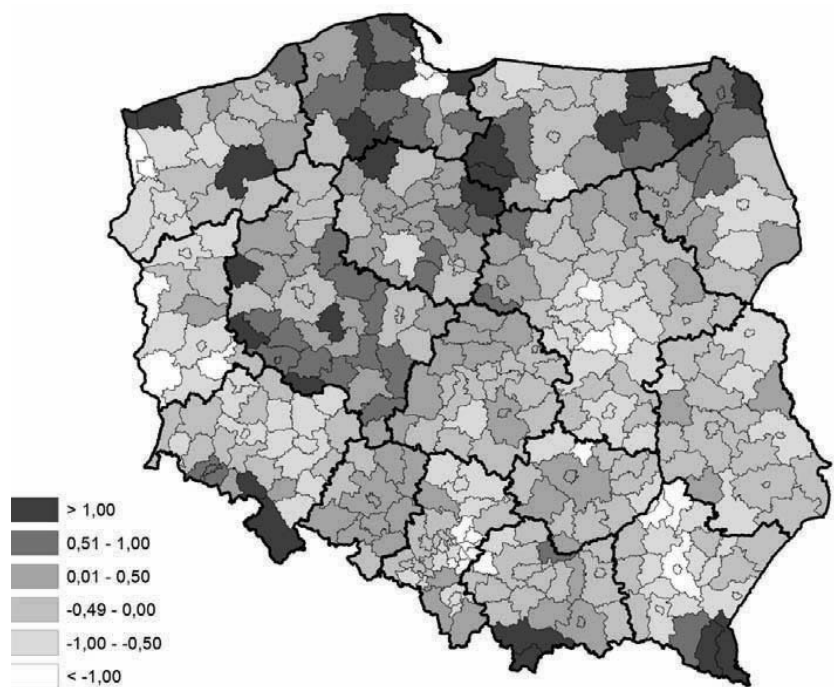
Ryc. 5. Gospodarstwa agroturystyczne w odsetku gospodarstw rolnych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą

- uwarunkowań przyrodniczych, szczególnie w grupie cech przyrodniczo-ekologicznych (55,3% gospodarstw agroturystycznych położonych jest na terenach o wysokich walorach, zaś jedynie 15,6% na terenach o niskich walorach), zaś w grupie cech przyrodniczo-rolniczych najliczniej reprezentowana jest grupa o przeciętnych uwarunkowaniach (63,5% ogółu gospodarstw agroturystycznych);
- uwarunkowań pozaprzyrodniczych, historycznych (rozkład względnie równomierne: 31,0% na ziemiach dawnego zaboru austriackiego, 28,8% na ziemiach dawnego zaboru pruskiego i należących do Niemiec w okresie międzywojennym oraz 27,2% na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego) oraz w zakresie uwarunkowań funkcjonalno-przestrzennych gros gospodarstw agroturystycznych położonych jest w powiatach słabo zurbanizowanych, położonych w obrębie podregionów przeważająco wiejskich (59,0%) (por. tab. 2).

Cechy dotyczące lokalizacji gospodarstw agroturystycznych poddano procedurze standaryzacji i ujęto łącznie w formie jednego syntetycznego wskaźnika rozwoju agroturystyki (por. tab. 2, ryc. 6). Jego wartość waha się w granicach od poniżej -0,30δ w województwach centralnej części Polski (-0,34δ w łódzkim i -0,30δ w mazowiec-

Ryc. 6. Syntetyczny wskaźnik rozwoju agroturystyki

Ryc. 7. Wskaźnik oceny lokalizacji gospodarstw agroturystycznych w odniesieniu do wybranych cech wewnętrznych rolnictwa

kim) do 0,84δ w pomorskim, 0,75δ w warmińsko-mazurskim i 0,53δ w małopolskim. Potwierdzono przy tym, że działalność agroturystyczna związana jest z korzystnymi cechami gospodarstw rolnych (wsk. 0,20δ), niekorzystnymi warunkami przyrodniczymi rolnictwa (0,57δ), występowaniem obszarów prawnie chronionych (WE – 0,32δ), a historycznie z ziemiemi dawnego zaboru austriackiego (0,39δ).

W celu porównania oddziaływania ww. determinant na lokalizację gospodarstw agroturystycznych przeprowadzono analizę porównawczą między wskaźnikiem rozwoju agroturystyki a wskaźnikiem oceny cech wewnętrznych rolnictwa. Na bazie różnicy wartości znormalizowanych skonstruowano wskaźnik oceny lokalizacji gospodarstw agroturystycznych (por. tab. 2, ryc. 7). W ten sposób wykazano regiony cechujące się relatywnie wyższym – w porównaniu do cech wewnętrznych rolnictwa – poziomem rozwoju agroturystyki (np. 0,81δ woj. pomorskie) oraz takie, gdzie słabo wykorzystywane są możliwości endogeniczne rozwoju działalności agroturystycznej (np. woj. lubuskie -0,67δ). Analiza tej zależności w układzie powiatów wykazała, że najpełniej możliwości rozwoju działalności agroturystycznej są wykorzystywane w pow.: tatrzańskim (6,27δ), nowodworskim (6,05δ), leskim (5,26δ) i mragowskim (3,91δ), zaś najslabiej w powiatach: będzińskim (-1,64δ), gdańskim (1,43δ) i chrzanowskim (-1,42δ) (por. ryc. 7).

3. Działania WPR ukierunkowane na wzrost pozarolniczej aktywności gospodarczej gospodarstw rolnych ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki

Oddziaływanie środków WPR dotyczy m.in. poprawy sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych przez podejmowanie dodatkowej działalności gospodarczej. Zadanie to było realizowane przede wszystkim przez działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, dotyczące wsparcia finansowego projektów związanych z realizacją inwestycji służących podjęciu przez gospodarstwa rolne dodatkowej działalności gospodarczej (np. w zakresie agroturystyki, usług na rzecz rolnictwa i przetwórstwa – na małą skalę – produktów rolnych). Działanie takie realizowano w latach 2002-2004 (SAPARD, w ramach schematu *Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych*), 2004-2006 (*Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów* w ramach SPO Rolnictwo) i 2007-2013 (*Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej* w ramach *PROW*).

Łącznie w latach 2002-2013 w Polsce działania pomocowe UE ukierunkowane na różnicowanie działalności gospodarczej objęły blisko 19 tys. gospodarstw rolnych, co oznacza, że statystycznie z tego rodzaju wsparcia skorzystało 1,4% ogólnej liczby gospodarstw rolnych według rejestru producentów rolnych ARiMR. Wskaźnik ten wahał się w układzie województw od 0,6% w dolnośląskim i zachodniopomorskim do

2,5% w małopolskim (por. tab. 3), a według powiatów – od 0,1 wniosków/1000 gosp. w powiecie wodzisławskim i 0,2 w bieruńsko-lędzińskim, zgorzeleckim, warszawskim zachodnim i polickim do 11,2 w żywieckim i 6,8 w leskim.

W ramach poszczególnych programów, szczególnie istotna rola agroturystyki była zauważalna w przedakcesyjnym SAPARD. Schemat 4.1. *Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych* cechował się znacznym zainteresowaniem wśród rolników – ogółem zrealizowano 1490 wniosków, a ich brak odnotowano jedynie w przypadku 39 biur powiatowych ARiMR (12,4% ogółu), z czego najwięcej 10 w woj. dolnośląskim [Rudnicki 2008]. Liczba zrealizowanych projektów była silnie zróżnicowana przestrzennie (od 46-47 wniosków w woj. lubuskim i zachodniopomorskim do 188 w podkarpackim). Zróżnicowanie terytorialne gospodarstw rolnych uczestniczących w schemacie 4.1. było wynikiem zarówno ich preferencji w zakresie rodzajów podejmowanej działalności pozarolniczej, jak i przyjętych kryteriów dostępu do środków SAPARD. Rolnicy i członkowie ich rodzin, którzy dzięki inwestycjom skorzystali z możliwości tworzenia dodatkowych źródeł dochodu na obszarach wiejskich, realizowali projekty w ramach różnorodnych typów przedsięwzięć, jednak najczęściej wybieranym kierunkiem były usługi turystyczne i agroturystyka – 1028 zrealizowanych projektów, co stanowiło 69% ogółu wniosków zrealizowanych w schemacie 4.1. SAPARD.

W latach 2004-2006 projekty skierowane na wielofunkcyjny rozwój wsi można było realizować przede wszystkim w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* (SPO Rolnictwo), zwłaszcza w odniesieniu do priorytetu 2 programu *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, w tym skierowanego do gospodarstw rolnych działania 2.4. *Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów*. Działanie to było kontynuacją podobnej formy wsparcia unijnego w ramach programu przedakcesyjnego SAPARD. Miało na celu wsparcie dodatkowej działalności związanej z wykorzystaniem zasobów istniejącego gospodarstwa, uwzględniającej potrzeby rynku, stwarzającej jednocześnie warunki do rozwoju wielofunkcyjnych i trwałych ekonomicznie gospodarstw rolnych. Działanie to zakładało wykorzystywanie istniejących nisz rynkowych do tworzenia alternatywnych źródeł dochodu dla rolników i redukcji bezrobocia ukrytego. Przeznaczone było dla gospodarstw rolnych o niewielkiej skali produkcji rolnej i dużych zasobach siły roboczej [Sektorowy Program... 2004].

W latach 2004-2006 ze wsparcia finansowego UE ukierunkowanego na różnicowanie działalności rolniczej skorzystało 4083 gospodarstw. W strukturze według kategorii realizowanych projektów przeważały przede wszystkim drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich (40,1%), usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej (20,7%) oraz agroturystyka (20,7%) i usługi związane z turystyką i wypoczynkiem (6,8%) [Rudnicki 2012]. Ponadto, 3,7% wniosków dotyczyło rzemiosła i rękodzielnicstwa, a 4,5% pozostałych kategorii [według Drygasa, Kmiecńskiego 2007]. W układzie województw aktywność gospodarstw wahała się od 36 w lubuskim do 787 w lubelskim.

Tabela 3a

Instrumenty WPR ukierunkowane na różnicowanie działalności gospodarczej w rolnictwie i rozwój agroturystyki
– wybrane wskaźniki oceny – analiza regionalna

Wyszczególnienie	Wnioski dot. różnicowania działalności gosp. (SAPARD, SPO Rol., PROW 2007-2013 razem)		Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej		W tym PROW 2007-2013				w tym wnioski ukierunkowane na wsparcie gospodarstw agroturystycznych		
	liczba wniosków	w % liczby producentów rolnych według ARIMR	liczba wniosków	% ogółu wniosków dotyczących różnicowania działalności	liczba	w % ogółu wniosków PROW 2007-2013 dot. różnicowania działalności	w % ogólniej liczby gospodarstw agroturystycznych	w % udziału w ogólnej liczbie wniosków agroturystycznych	wnioski agroturystyczne w ogóle gosp. agroturystycznych (% wniosków=100 pkt)	wnioski agroturystyczne w ogóle gosp. agroturystyczne	udział % w ogólnej liczbie
Polska – razem	18966	1,4	13393	71	1094	8,2	11,1	100	100	100	100
w tym województwa											
Dolnośląskie	548	0,6	396	72	29	7,3	4,7	2,7	2,7	4,7	42
Kujawsko-Pomorskie	941	0,9	649	69	26	4,0	7,2	2,4	2,4	7,2	65
Lubelskie	2241	1,7	1331	59	158	11,9	27,9	14,4	14,4	27,9	252
Lubuskie	334	0,9	252	75	14	5,6	7,9	1,3	1,3	7,9	71
Łódzkie	1148	1,2	825	72	19	2,3	10,2	1,7	1,7	10,2	92
Małopolskie	1236	2,5	647	52	78	12,1	4,7	7,1	7,1	4,7	42
Mazowieckie	2569	1,4	2039	79	53	2,6	12,3	4,8	4,8	12,3	111
Opolskie	509	1,0	386	76	11	2,8	8,9	1,0	1,0	8,9	81
Podkarpackie	1078	2,0	595	55	85	14,3	7,3	7,8	7,8	7,3	66
Podlaskie	1433	1,4	1024	71	104	10,2	14,2	9,5	9,5	14,2	128
Pomorskie	677	1,0	447	66	106	23,7	12,1	9,7	9,7	12,1	109
Śląskie	647	1,9	408	63	42	10,3	9,9	3,8	3,8	9,9	89
Świętokrzyskie	1046	2,1	636	61	36	5,7	9,2	3,3	3,3	9,2	83
Warmińsko-Mazurskie	958	1,0	701	73	96	13,7	9,9	8,8	8,8	9,9	90
Wielkopolskie	3152	1,8	2721	86	192	7,1	28,8	17,6	17,6	28,8	260
Zachodniopomorskie	452	0,6	339	75	45	13,3	8,4	4,1	4,1	8,4	76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARIMR (tab. 3a i 3b).

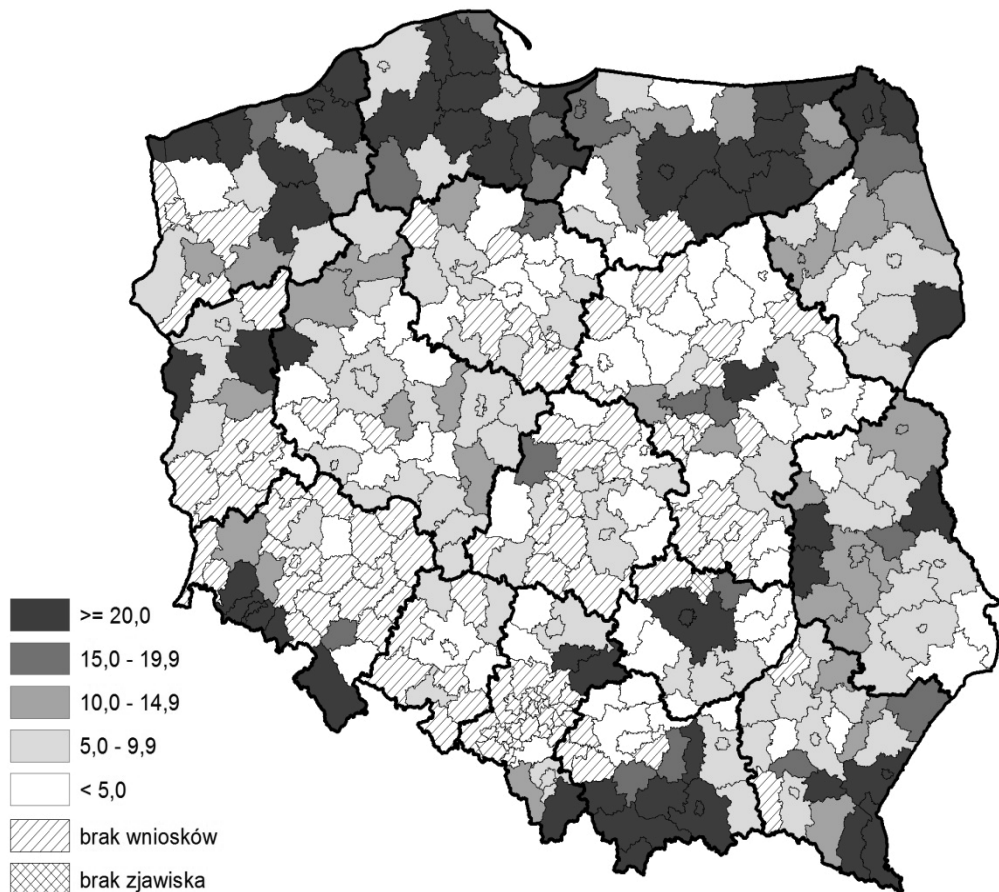
Tabela 3b

Instrumenty WPR ukierunkowane na różnicowanie działalności gospodarcej w rolnictwie i rozwój agroturystyki
– wybrane wskaźniki oceny – analiza według przyjętych uwarunkowań

Wyszczególnienie		W tym PROW 2007-2013											
		Zrealizowane wnioski programów WPR dot. różn. dział. gosp. (SAPARD, SPO Rolnictwo, PROW 2007-2013 razem)		Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej		w tym wnioski skierowane na wsparcie gospodarstw agroturystycznych		w % ogółu wniosków PROW 2007-2013 dot. różnicowania działalności		w % ogółnej liczby gospodarstw agroturystycznych		udział % w ogólnej liczbie	
		liczba wniosków	w % liczby producentów rolnych według ARIMR	liczba wniosków	% ogółu wniosków dotyczących różnicowania działalności	liczba	liczba	w % ogółu wniosków PROW 2007-2013 dot. różnicowania działalności	w % ogółnej liczby gospodarstw agroturystycznych	wnioski agroturystyczne	wnioski agroturystyczne w ogóle gosp. agroturystycznych (% wniosków=100 pkt)		
Polska – razem		18966	1,4	13393	71	1094	8,2	11,1	100	100	100		
w tym cechy wewnętrzne rolnictwa – determinanty rozwoju agroturystyki													
niekorzystne		6572	1,7	5392	82	235	4,4	18,2	21,5	164			
przebiegłe		7181	1,3	4804	67	389	8,1	13,6	35,6	123			
korzystne		5216	1,2	3200	61	470	14,7	8,2	43,0	74			
w tym uwarunkowania przyrodnicze													
Przyrodniczo-rolnicze		N 1758	1,7	1202	68	150	12,5	7,8	13,7	70			
		Ś 12132	1,3	8820	73	669	7,6	10,7	61,2	96			
		K 5079	1,3	3374	66	275	8,2	16,4	25,1	149			
		NE 6402	1,3	4768	74	244	5,1	15,8	22,3	143			
		PE 6296	1,3	4499	71	360	8,0	12,5	32,9	113			
		WE 6271	1,6	4129	66	490	11,9	9,0	44,8	81			
w tym uwarunkowania pozapryrodnicze													
ZAP/P		2202	2,3	1140	52	177	15,5	5,8	16,2	52			
ZP/P		3653	1,5	2981	82	205	6,9	15,9	18,7	144			
ZR/P		9998	1,5	7014	70	461	6,6	17,1	42,1	155			
Zp/N		3116	0,8	2261	73	251	11,1	8,8	22,9	80			
W		13063	1,5	9507	73	720	7,6	12,4	65,8	112			
P		4295	1,1	2773	65	308	11,1	8,6	28,2	78			
M		1611	1,4	1116	69	66	5,9	13,5	6,0	122			

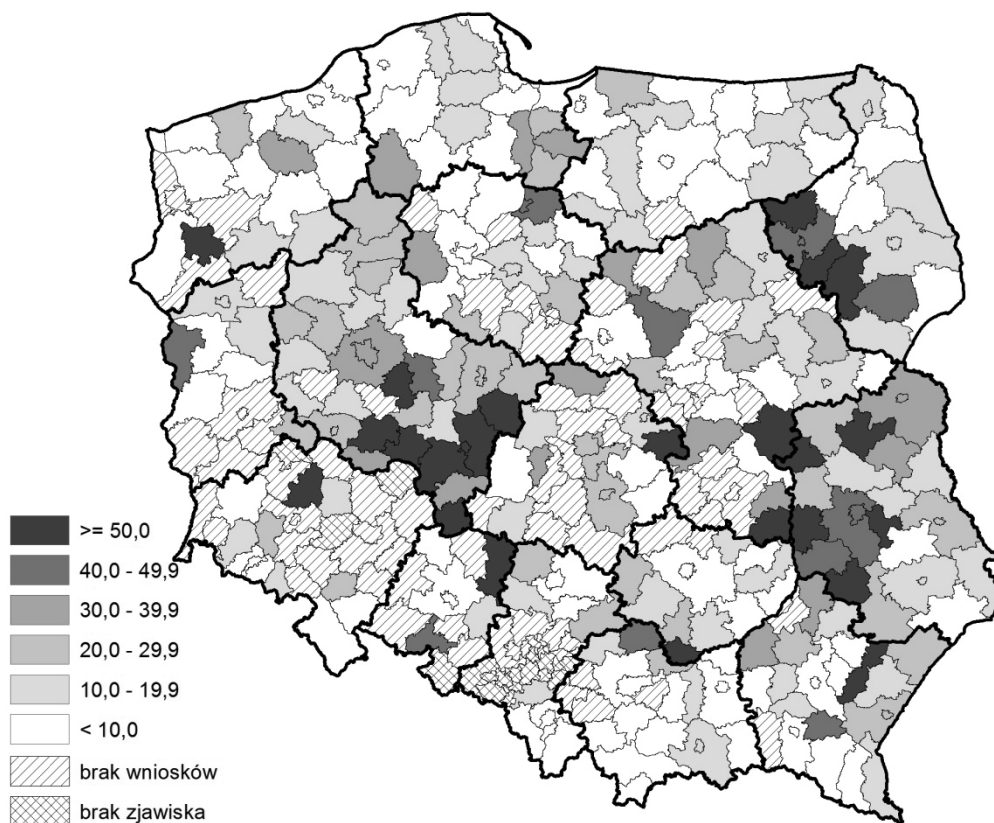
W porównaniu do SAPARD, nastąpiła modyfikacja układu przestrzennego środków SPO Rolnictwo ukierunkowanych na wsparcie pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych. Wiązało się to przede wszystkim ze zmianą struktury realizowanych przedsięwzięć –ze spadkiem udziału agroturystyki (od 69% do niespełna 21%), ale i wzrostem usług na rzecz rolnictwa i mieszkańców wsi (od 23% do 61%).

W prezentowanym opracowaniu skoncentrowano się na analizie wniosków z *PROW 2007-2013* dot. działania 311 *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej*. Ogółem w tym okresie zrealizowano blisko 13,4 tys. wniosków, co stanowiło 71% ogółu wniosków w ramach działań WPR wdrażanych w kraju i ukierunkowanych na różnicowanie działalności nierolniczej (programy SAPARD, SPO Rolnictwo i *PROW 2007-2013* – razem). Udział ten był zróżnicowany od 52% w woj. małopolskim do 86% w wielkopolskim (por. tab. 3).

Ryc. 8. Wnioski ukierunkowane na wsparcie gospodarstw agroturystycznych w odsetku ogółu wniosków *PROW 2007-2013* dotyczących różnicowania w kierunku działalności nierolniczej

W ramach działania 311 *PROW 2007-2013* „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” zrealizowano 1094 wnioski ukierunkowane na wsparcie gospodarstw agroturystycznych. Analiza ich rozkładu przestrzennego wykazała rozpiętość od 11 wniosków w woj. opolskim do 192 w wielkopolskim (według powiatów – od braku wniosków w 78 powiatach – najwięcej w dolnośląskim i mazowieckim – do 26 w puławskim, 25 kaliskim i 24 w nowosądeckim). Wnioski te stanowiły 8,2% ogółu wniosków *PROW* w zakresie różnicowania działalności – od 2-3% w woj. łódzkim, mazowieckim i opolskim do 23,7% w podkarpackim (por. tab. 3, ryc. 8). Zróżnicowanie przestrzenne tego odsetka według powiatów wahało się od braku zjawiska we wspomnianych powiatach, gdzie nie zrealizowano żadnego wniosku na wsparcie rozwoju tego typu działalności do 92,3% w powiecie nowodworskim, 87,0% w leskim i 69,2% w brzozowskim.

Ryc. 9. Gospodarstwa agroturystyczne utworzone w ramach *PROW* – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej w ogólnej liczbie gospodarstw agroturystycznych

Utworzone w ramach *PROW 2007-2013* gospodarstwa agroturystyczne odniesiono także do ogólnej liczby gospodarstw tego typu w Polsce. Średnio wskaźnik ten wynosi 11,1% i charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem przestrzennym – regionalnym (od 4,7% w woj. dolnośląskim i małopolskim do 28,8% w woj. wielkopolskim i 27,9% w woj. lubelskim; por. tab. 3, ryc. 9), jak i powiatowym, w którym to układzie przyjmuje skrajne wartości, tj. od braku zjawiska w powiatach, które nie skorzystały z działania *PROW*, aż do 100% w czterech powiatach: zambrowskim, kazimierskim, gostyńskim i kępińskim.

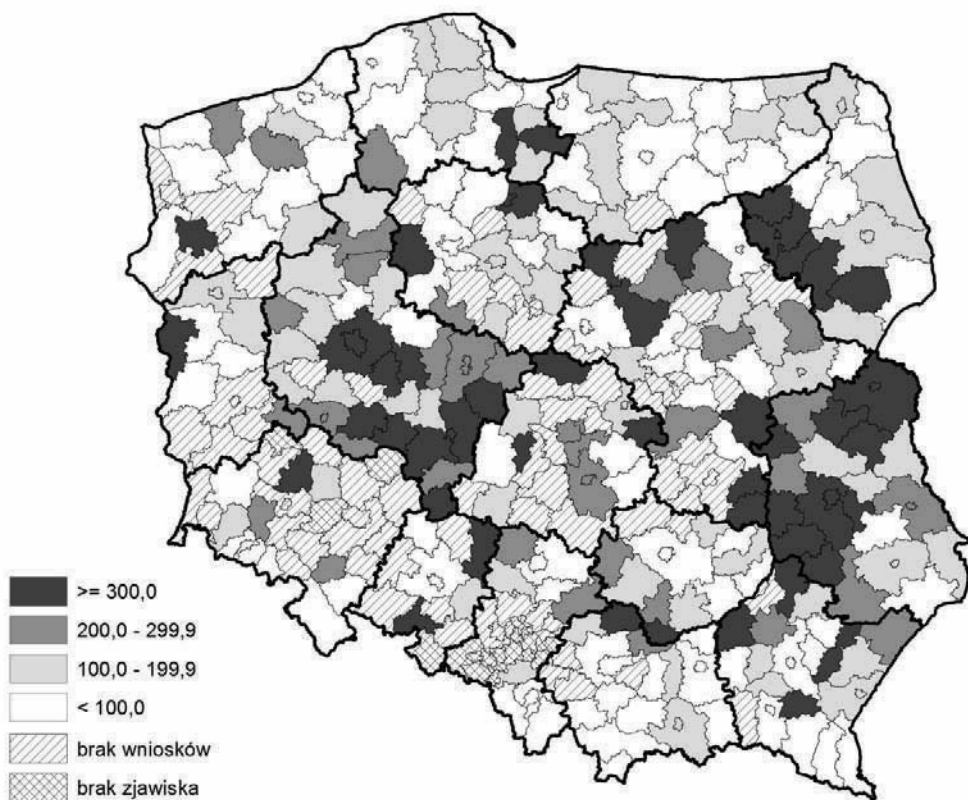
Analiza wniosków ukierunkowanych na wsparcie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w kontekście oddziaływania przyjętych do oceny determinant, wykazała istotne oddziaływanie poszczególnych czynników na preferencje w rozwoju funkcji agroturystycznej, tj. w zakresie:

- cech wewnętrznych rolnictwa: z ogólnej liczby wniosków skierowanych na rozwój wspomnianej funkcji (1094), aż 470 dotyczyło obszarów o korzystnych cechach wewnętrznych rolnictwa, zaś 235 na terenach niekorzystnych; potwierdza to wskaźnik udziału wniosków złożonych na agroturystykę w łącznej liczbie wniosków złożonych na różnicowanie w ramach *PROW 2007-2013*, który na terenach korzystnych wyniósł 14,7%, a niekorzystnych 4,4% (wskazuje to, że agroturystyka cieszy się znacznie większym zainteresowaniem na terenach szczególnie preferowanych do jej rozwoju);
- uwarunkowań przyrodniczych, w ramach których zaznaczyły się szczególnie cechy przyrodniczo-ekologiczne (na terenach o wysokich walorach złożono 490 wniosków, co stanowi 11,9% ogółu wniosków na różnicowanie działalności, podczas gdy na terenach o niskich walorach były to 244 wnioski, tj. 5,1% wniosków na różnicowanie), zaś nieco słabiej cechy przyrodniczo-rolnicze, analiza których wykazała, że większość wniosków (669) zrealizowano na terenach o średnim poziomie uwarunkowań;
- uwarunkowań pozaprzyrodniczych, historycznych – największą aktywność beneficjentów odnotowano w granicach dawnego zaboru rosyjskiego (461 wniosków, co stanowi 17,1% ogólnej liczby gospodarstw agroturystycznych) oraz funkcjonalno-przestrzennych – gros gospodarstw agroturystycznych położonych jest w powiatach słabo zurbanizowanych, w obrębie podregionów przeważająco wiejskich (720 wniosków, co stanowi 12,4% ogólnej liczby gospodarstw agroturystycznych) (por. tab. 3).

Końcowym efektem analizy jest ocena wpływu działania 311 *PROW 2007-2013* na rozwój gospodarstw agroturystycznych. Została ona przeprowadzona na podstawie wskaźnika udziału wniosków skierowanych na wsparcie gospodarstw agroturystycznych w ramach *PROW 2007-2013* w odniesieniu do ogólnej liczby gospodarstw agroturystycznych (% wniosków=100 pkt; por. ryc. 10, tab. 3). W porównaniu do rozkładu ogółu gospodarstw agroturystycznych wykazano, że analizowane działanie *PROW 2007-2013* przyczyniło się do wyraźnego podniesienia poziomu tej formy pozarolniczej działalności gospodarczej, szczególnie w woj. lubelskim (252 pkt) i wielkopol-

skim (260 pkt) (por. tab. 3). Warto zwrócić szczególną uwagę na wpływ wydzielonych uwarunkowań na rozwój działalności agroturystycznej, tj.:

- cechy wewnętrzne rolnictwa: niekorzystne uwarunkowania 164 pkt, przy 74 pkt w grupie uwarunkowań korzystnych;
- uwarunkowania przyrodnicze, zwłaszcza cechy przyrodniczo-ekologiczne – 143 pkt w grupie niekorzystnych uwarunkowań, przy 81 pkt w grupie warunków korzystnych;
- uwarunkowania pozaprzyrodnicze, historyczne – istotne oddziaływanie na rozwój funkcji turystycznej wystąpiło na ziemiach dawnych zaborów rosyjskiego (155 pkt) i pruskiego oraz należących do Polski w okresie międzywojennym (144 pkt); funkcjonalno-przestrzenne – wyższą wartość wskaźnika odnotowano w strefach zarówno silnie zurbanizowanych, położonych w obrębie podregionów przeważająco miejskich (122 pkt), jak i słabo zurbanizowanych, położonych w obrębie podregionów przeważająco wiejskich (112 pkt).

Ryc. 10. Wskaźnik oceny gospodarstw agroturystycznych *PROW 2007-2013*
– analiza porównawcza udziału tych gospodarstw w ogólnej liczbie wniosków *PROW*
do udziału ogólnej liczby gospodarstw

Otrzymane w efekcie końcowym wyniki wskazują, że poza obszarami tradycyjnie postrzeganymi jako preferowane do rozwoju agroturystyki czy też szerzej funkcji turystycznej, zauważalny jest wzrost zainteresowania rolników rozwojem tej działalności na terenach, które do tej pory nie wykazywały zbyt wysokiej aktywności w rozwijaniu działalności agroturystycznej. Poszerzenie obszarów aktywności agroturystycznej gospodarstw rolnych o nowe rejony, w istotny sposób przyczynia się do wielofunkcyjnego rozwoju wsi i dywersyfikacji źródeł dochodów i to również na tych terenach, które uchodzą za „trudniejsze” do rozwoju w kierunku różnicowania działalności pozarolniczej.

Podsumowanie

W warunkach dominacji funkcji rolniczej oraz słabości ekonomicznej większości gospodarstw rolnych, podstawowym zadaniem w aktywizacji obszarów wiejskich w Polsce jest rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej, która stanowi niezbędny czynnik wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Ze względu na biologiczny charakter produkcji rolniczej oraz walory przyrodnicze obszarów wiejskich, szczególnie ważne jest podejmowanie działalności agroturystycznej przez gospodarstwa rolne.

Przeprowadzona, wielokierunkowa ocena zróżnicowania przestrzennego gospodarstw agroturystycznych utworzonych w efekcie realizacji *PROW 2007-2013*, pozwoliła na wydzielenie obszarów szczególnie predestynowanych do rozwoju działalności agroturystycznej. Zaliczyć tu można trzy rejony: zachodni (powiaty z woj. zachodniopomorskiego, lubuskiego i dolnośląskiego), północno-wschodni (wybrane powiaty z woj. warmińsko-mazurskiego oraz podlaskiego) oraz południowo-wschodni (wybrane powiaty z woj. małopolskiego i podkarpackiego). Analiza wykazała, że działanie wdrażane przez *PROW 2007-2013* pozwoliło na rozwój funkcji agroturystycznej na tych obszarach, na których do tej pory nie rozwijała się tego rodzaju działalność (np. wybrane powiaty w woj. wielkopolskim, czy mazowieckim). Wydzielenie obszarów o dużych walorach turystycznych, ale i o niskiej aktywności w pozyskiwaniu środków *PROW* na prowadzenie działalności agroturystycznej, może stanowić podstawę do opracowania kompleksowego programu pozarolniczej aktywizacji gospodarstw rolnych w tym zakresie.

Wykazano również wielokierunkowe oddziaływanie przyjętych determinant na rozwój działalności agroturystycznej. Wartości otrzymane w zakresie poszczególnych wskaźników wyraźnie wskazują, że działalność ta chętniej jest podejmowana na obszarach preferowanych do rozwoju funkcji turystycznej. Jednocześnie odnotowano rejony, gdzie mimo niezbyt korzystnych walorów następuje sukcesywny rozwój działalności agroturystycznej. O relatywnie wyższym zainteresowaniu tego rodzaju działalnością w ostatnim czasie świadczy to, że gospodarstwa agroturystyczne utworzone w ramach *PROW 2007-2013* stanowią 15,8% ogólnej liczby gosp. agroturystycznych

na terenach o niskich walorach przyrodniczo-ekologicznych (przy 9,0% na terenach o wysokich walorach) oraz 18,2% na terenach o niekorzystnych cechach wewnętrznych rolnictwa (przy 8,2% na terenach korzystnych). Takie trendy mogą świadczyć również o powolnym nasycaniu się agroturystyką obszarów, gdzie są korzystne uwarunkowania do rozwoju funkcji turystycznej i jednoczesnym dostrzeganiu szansy na rozwój gospodarstw położonych na terenach, które do tej pory nie wykazywały zbyt wysokiej aktywności w rozwijaniu działalności agroturystycznej.

Literatura

- Bański J., 2003, *Pozarolniczy rozwój gospodarczy na obszarach wiejskich w Polsce*. Przegląd Geograficzny, 2.
- Biczkowski M., 2010, *Pozarolnicza działalność gospodarza użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych w województwie kujawsko-pomorskim*. Acta Scientiarum Polonorum, seria Oeconomia, 9(3)2010, Wyd. SGGW, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa, s. 5-16.
- Biczkowski M., Brodowski P., 2007, *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki oraz stan zagospodarowania agroturystycznego na obszarze dorzecza Drwęcy*, [w:] *Ochrona i zagospodarowanie dorzecza Drwęcy*, W. Marszelewski, L. Kozłowski (red.). Wyd. UMK, Toruń, t. 1, s. 31-46.
- Davies E. T., Gilbert, D. C., 1992, *Planning and Marketing of Tourism. A Case Study of the Development of Farm Tourism in Wales*. Tourism Management, s. 56-63.
- Drygas M., Kmieciniński T., 2007, *Ocena realizacji Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”*. Kontynuacja programu SAPARD, „Wieś i Rolnictwo”, nr 4 (137).
- Drzewiecki M., 1995, *Agroturystyka*. Instytut Wydawniczy Świadectwa, Bydgoszcz.
- Gannon A., 1993, *Agroturizm a rozwój wsi. Wprowadzenie do rozwijania przedsięwzięć agroturystycznych*. Wyd. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział w Poznaniu.
- Gładysz R., 2004, *Szanse rozwoju i stan agroturystyki na terenie powiatu włoszczowskiego*, [w:] *Alternatywne źródła dochodu gospodarstw rolnych*, E. Pałka (red.). Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Kaczmarska A., 2010, *Możliwości rozwoju agro- i ekoturystyki w Polsce na przykładzie województwa śląskiego*. Acta Scientiarum Polonorum, Seria Oeconomia 9 (4) 2010, s. 211–223.
- Kłodziński M., 1998, *Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. „Wieś i Rolnictwo”, nr 3, Warszawa.
- Kłodziński M., 1999, *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Kołodziejczyk D., 2004, *Pozarolnicza działalność gospodarza w indywidualnych gospodarstwach rolnych w skali gmin*, [w:] *Pozarolnicza działalność gospodarza na obszarach wiejskich*, E. Pałka (red.). Studia Obszarów Wiejskich, 5, PTG-IGiPZ PAN, Warszawa, s. 23-34.
- Kołyńska J., 2009, *Wsparcie zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa środkami z funduszy strukturalnych w latach 2004-2008*. Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki europejskie, finanse i marketing, 1, 50, s. 161-172.
- Kowalczyk A., 1995, *Geografia turystyki*. Wyd. UW, Warszawa.

- Krzymieniewska G., Sikora J., 2003, *Socjoekonomiczne aspekty agroturystyki jako czynnika rozwoju obszarów wiejskich w Wielkopolsce*, [w:] *Turystyka wiejska i agroturystyka. Stan i perspektywy rozwoju*, A. Mirończuk (red.). Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij 1997, Vaststelling selectielijst Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (beleidsterrein Agrarisch Onderwijs), nr. arc-97.6796/1.
- Oppermann M., 1996, *Convention Destination Images: Analysis of Meeting Planners Perceptions*. Tourism Management, 17, s. 175-182.
- Pałka E., 2004, *Uwarunkowania i kierunki rozwoju agroturystyki na Kielecczyźnie*. Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Pałka E. (red.), 2004, *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*. Studia Obszarów Wiejskich, IGiPZ, t. 5, Warszawa.
- Pałka E., 2009, *Rozwój agroturystyki w regionie Gór Świętokrzyskich*. Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, z. 56, Warszawa.
- Płocica A., 1998, *Funkcje, szanse oraz bariery rozwoju agroturystyki w Polsce*. „Zeszyty Naukowe” WSE, nr 1, Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013*. 2007, Ministerstwo Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa.
- Racine J. B., Reymond H., 1977, *Analiza ilościowa w geografii*. PWN, Warszawa.
- Rudnicki R. (red.), 2008, *Przedakcesyjny Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich SAPARD – studium przestrzenne*. Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM Poznaniu, Seria Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 2, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R., 2009, *Renty strukturalne jako czynnik przemian agrarnych i demograficznych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R., 2010, *Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy Unii Europejskiej przez gospodarstwa rolne w Polsce w latach 2004-2006*. Seria Studia i Prace z Geografii i Geologii, nr 17, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R., 2012, *Instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej ukierunkowane na różnicowanie działalności gospodarczej w rolnictwie jako czynnik aktywizacji wiejskiego rynku pracy w Polsce w latach 2003-2010*, [w:] *Wiejskie rynki pracy – zasoby, aktywizacja, nowe struktury* W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXLV, Warszawa, s. 179-208.
- Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich”*, 2004, *Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006*, MR i RW, Warszawa.
- Sznajder M., Przezbórska L., 2006, *Agroturystyka*. PWE, Warszawa.
- Tyran E., 2003, *Turystyka wiejska jako szansa rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Turystyka wiejska i agroturystyka. Stan i perspektywy rozwoju*, A. Mirończuk (red.). Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- Wiatrak A. P., 1995, *Agroturystyka jako forma zagospodarowania obszarów wiejskich*, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski*. Materiały XII Ogólnopolskiego Seminarium Geograficzno-Rolniczego oraz 44 Zjazdu PTG, UMK, Toruń, s. 206-216.
- Wilkin J., 2003, *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*. UW, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa.
- Zegar J. S., 2000, *Dochoły gospodarstw chłopskich w okresie transformacji*. Studia i Monografie, nr 101, ZERiGŻ, Warszawa.